

KARIN HÄRJEGÅRD

Horké vafle a ušité sny

Sny se nejlépe sprádají v tichu hor...





Karin Härjegård pracuje částečně jako duchovní ve Švédské církvi v Åre a bydlí se svou rodinou ve vedlejší vesnici Duved. Jak sama říká, miluje horský svět, ráda lyžuje, vandruje po horách a koupe se v horských jezerech, což přenáší i do své tvorby. Začínala s historickými romány a celkově napsala již sedm knih. První z její série feel-good románů, titul *Horké vafle a ledové koupele*, byl ve Švédsku v roce 2022 oceněn jako „feel-good román roku“. *Horké vafle a ušité sny* jsou volným pokračováním tohoto příběhu, třetí kniha s názvem *Pianisten vid fjällsjön* (*Pianista u jezera*) vyšla ve Švédsku na jaře 2024, na čtvrtém dílu autorka v současné době pracuje.

„Karin Härjegård popisuje vše, jak lidi, tak prostředí, s takovou láskou, že mě zalévá pocit štěstí. Takového štěstí, jaké cítíte, když čtete opravdu dobrou knihu... však víte.“

– čtenářská recenze

„Karin Härjegård píše tak krásně, že její slova zní jako poezie. Proplétá přítomnost a minulost tak plynule, že to vůbec nepůsobí chaoticky či uměle. Přináší mnoho pravd o životě, který stojí za to žít.“

– čtenářská recenze

KARIN HÄRJEGÅRD

*Horké vafle
a ušité sny*

Přeložila Edita Petrášová



metafora

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

V knize jsou použity úryvky z básní:

Když umírají matky – Göran Tunström, ze sbírky *Známi muži, kteří byli v Sunne*, Bonniers, 1998

Naslouchejte šumění stromů v lese – Zacharias Topelius, ze sbírky *Kniha o naší zemi*, AB Svenska läromedel, Esbo, 1875

Sömmerskan och friheten © Karin Härjegård, first published by Printz Publishing, Sweden, in 2023.

Published by agreement with Norstedts Agency and Corto Literary Agency.

Translation © Edita Petrášová, 2024

Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2024

All rights reserved

ISBN 978-80-7625-846-4 (ePub)

ISBN 978-80-7625-845-7 (pdf)

ISBN 978-80-271-5287-2 (print)

Mamince a tatínkovi.

Helena Současnost

KAPITOLA 1

HELENA STOJÍ PŘED vaflárnou a pozoruje, jak poslední hosté vyrážejí do stopy a mizí. Stále ještě slyší zvuk hůlek zabodávajících se do ztuhlého sněhu, vzdálený křik a smích. Ačkoli je teprve začátek listopadu, je už velká část země kolem ní bílá a jen tu a tam zůstávají na horském vřesovišti hnědé skvrny. Nad hřebenem Hamrafjället ještě spočívá křehké podzimní slunce. Dnes večer budou na hřbitovech v okolních vesnicích, ve Funäsdalenu, Tännäs a Ljusnedalu, hořet svíčky, zpěv z kůru vylétne až ke střechám kostelů a slova o smrti a smutku proniknou lidem až do nitra duše. Helena se ale do kostela ani na hřbitov nechystá, chybí jí k tomu vůle i síla. Místo toho musí pořádně uklidit kavárnu, důkladněji než kdy jindy, protože právě skončila sezóna a podnik na zimu zavírá. Potřebuje prošmejdít všechna zákoutí a poličky, na které během uplynulých měsíců neměla čas, a opustit vaflárnu zářící čistotou, aby ji pak mohla na konci února, až začnou jarní prázdniny, znovu otevřít.

Poměrně hodně lidí se dnes ještě rozhodlo sedět venku. Počasí připomínalo spíš *vårvinter*, *předjaří*, než listopad, jak kdosi poznamenal, načež se Helena zasmála se a podotkla, že už opravdu chybí jen obleva a bláto. Začne sklízet stoly na terase a naloží si kupu umaštěných talířů. Všechno odnáší do kuchyně. Kolik talířů už umyla, kolik těsta ušlehala, co kávy navařila! Těch lidí, které tu

potkala a obsloužila, té radosti a vděčnosti, co se jí dostalo! Na jednou se musí zastavit. Zvlhnou jí oči a ona pohlédne ke stropu. Kam ji to osud zavedl, pomyslí si. Vytáhl ji z té nejčernější temnoty sem, do vaflárny, kde zase objevila radost ze života.

Nadzvedne pokličku jedné z konvic, ze které se stále kouří, vybere si květovaný hrnek a nalije si kávu. Potřebuje se na chvíli posadit a pár minut vydechnout. Vezme si nápoj ven na terasu a sedne si ke stolu. Pracovala tady ve vaflárně osm měsíců. Osm měsíců, během nichž zažila slunečné dny s bíle jiskřícím sněhem i sněhové bouře, kdy bylo složité se sem dostat; léto spojené se spalujícím vedrem i vytrvalým deštěm; podzim s ohnivými barvami i mlhou, která jako deka přikrývala vrcholky hor. Každý den se snažila dorazit sem včas, aby ještě před otvírací dobou stihla vyvěsit ceduli nade dveřmi, kterou jí vyřezal táta v těch nejtěžších časech. *Vaflárna u Hildy*. Lehce zafouká a Heleně přeběhne mráz po zádech. Za chvíli bude tma. V tomto období pozdního podzimu se stmívá rychle, a tak vejde dovnitř a zavře za sebou dveře.

Umyje a utře všechno nádobí a uloží ho do skříněk. Pak nalije čisticí prostředek do kbelíku s horkou vodou a pustí se do úklidu. Mokrým hadříkem otírá okenní rámy, dvevní lišty a police. Na jedné polici nad oknem, které vede na západ, si všimne hromádky časopisů a snese je dolů. Je to několik čísel týdeníku *Allers* vydaných od léta 1972, v roce, kdy se narodila. Vybere si jeden výtisk a zběžně jím listuje. V časopise se střídají černobílé fotografie žen v minisukních s vysokými podpatky a silným nánosem make-upu s obrázky mužů v košilích s obřími límci a kalhotách s širokými nohavicemi. Takhle nějak vypadali máma s tátou, když se na začátku sedmdesátých let seznámili?

Projde ještě pár stránek a pak z jakéhosi důvodu vezme celý štos tiskovin a nacpe ho do batohu. Poté všechno douklízí, a když se vydá na cestu dolů do vsi, je už skoro půlnoc. Je hladová a vyčerpaná, nohy se jí trochu třesou, ale i tak se na běžkách cítí jistě. Od doby, kdy se sem nastěhovala, se jí vrátilo lyžařské sebevědomí

a už se nemůže dočkat, až se dostane mimo stopu a vyrazí do volného prostoru, přes bílé horské vřesoviště, mezi pokroucenou kleč, přes zasněžená blata. Ale na to si teď netroufá. To se může podnikat na konci zimy, v předjaří, v onom pátém ročním období, kterému místní říkají *vårvinter*. Teď na podzim to je záludné. Upraví si čelovku, aby lépe viděla na cestu.

Hilda *Jaro 1972*

KAPITOLA 2

POLOŽILA JSEM NA stůl hrnec s hnědými fazolemi a vedle miskou se smaženou slaninou. Pak jsem si sedla naproti Ragnarovi a pobídla ho:

„Prosím, nech si chutnat! Jez, dokud je to teplé.“

Pohlédla jsem na něj. Měla bych se postarat o to obočí. Takhle huňaté už ho dlouho neměl. A také o vlasy. Všechny ty husté šediny by už potřebovaly ostříhat jako sůl.

„Díků,“ zamumlal, zatímco si začal nabírat jídlo na talíř. Po hnědém plastovém ubrusu lezla moucha. Odehnala jsem ji. Moucha teď, na konci května? Vzlétla a narazila do okna.

„V horském hotelu se má točit film,“ prohlásil zničehonic uprostřed jídla Ragnar, odtrhl zrak od talíře a pohlédl na mě.

„Cože?“

„Měli by začínat příští týden.“ Ukrojila jsem si kousek slaniny. „Dneska mi volali z režie.“

Zatočila se mi hlava. „Proč proboha volali zrovna tobě?“

Pokračoval v jídle a mezi sousty odvětil: „Budou bydlet v hotelu a tam taky všechno natáčet, ale vedení štábu si přeje, aby lidi od filmu viděli občas i něco jiného.“

„Opravdu?“

Víc k tomu neřekl. To věčné mlčení. Jako vždycky to byl boj, abych z něj vyrazila nějaké slůvko. „Opravdu?“ zopakovala jsem a naléhavě se na něj zadívala.

„Režisérka říkala, že slyšela o tvé vaflárně.“

„Režisérka? Žena?“

„Jo, režíruje to ženská.“

Moucha byla zpátky a dál si to špacírovala po ubruse. Znovu jsem ji odehnala.

„Ptala se, jestli by nemohli o nedělích chodit na vafle.“

„Ke mně do vaflárny?“

„Jo.“

„No, ale řekls jim, že jsem už zavřela? Že v létě nemáme otevřeno?“

Odložil příbor.

„Řekl jsem, že kvůli nim můžeme otevřít.“

Zvedla jsem se ze židle, vzala talíř a sklenici a vše odnesla do dřezu. Přilila jsem vodu a saponát, ponořila ruce do vařící vody a kartáčem začala mýt nádobí. Pálilo to a štípalo do prstů, kde jsem měla sedřenou kůži. Jak jim mohl něco takového slíbit, aniž se mě vůbec zeptal? Teď na jaře, během *gijre*? V období před oteplením, kdy se sobí samice s ročními telaty oddělují od stáda a býci se vydávají na jižní svahy, kde už se objevují kousky holé půdy, na nichž začínají rašit první jarní rostliny? Kdy sobi hledají ostrůvky lišejníků, trávy a bylin, ke kterým se dokážou dostat? V té nejcitlivější době, kdy by mohla samice odstrčit své mládě, pokud ji někdo vyruší? To by se měli ti lidé procházet po cestě horským lesem, přes mokřady, až k úpatí hory, aby si dali v mé kavárně vafle? Budou se tu promenovat v hloučcích ve svých velkoměstských šatech, mluvit, smát se a dělat hluk na místech, kde je tak nesmírně důležité ticho a klid? Na co Ragnar myslel?

Jedna sklenice mi pod rukama praskla. Nevím, jak se to stalo, asi jsem ji příliš zmáčkla. Sem, do našich krajů, vtrhnou nějací světáci s celou parádou, ve výrazném barevném oblečení a vysokých botách na podpatcích, aby tu našli mě? Obyčejnou šedou myšku? Viděla jsem před očima, jak vystupují před hotelem ze svých luxusních automobilů a vzpřímeně se zářivě bílými úsměvy vchází do vstupní haly, slyšela jsem zvonivý smích a zvučné hlasy. A v neděli by pak měli dorazit na vafle do mé kavárny?

Vyndala jsem ruce ze dřezu. Byly to ruce stařeny. Prsty se mi za ta léta pokroutily, ačkoli tak stará jsem vlastně zase nebyla. Mělo mi být za pár dní čtyřicet, což ovšem nebyl zrovna důvod k oslavě. Vzpomněla jsem si na fotografii, na které je moje matka, když jí bylo čtyřicet. Sedí tam v černých šatech s květinovými střapci a je už stará. To já přece ještě nebyla, přestože mě už někdy bolelo tělo.

Nalila jsem nám oběma kávu a posadila se zpátky naproti Ragnarovi. Ani nevzhlédl od novin, z nichž na mě křičely palcové titulky, že prezident USA Richard Nixon navštíví Sovětský svaz. Pro mě to všechno byl úplně jiný svět. Můj svět byl tady. Rozhlédla jsem se kolem. Po kuchyni, která byla mnoho let mou, po odlupujících se stěnách, po vybledlých kuchyňských dvířkách, po hnědých korkových rohožích, které nebylo možné pořádně vyčistit. Ragnar si žádných nedostatků nevšímal, nikdy nepochopil, co jsem myslela onou potřebnou renovací. Byl na svůj rodný statek hrdý a chtěl ho neustále všem ukazovat, jako by to pořád bylo něco, čím se člověk může chlubit. *To můj pradědeček postavil tenhle statek*, vyprávěl znovu a znovu každému, kdo byl ochoten poslouchat. *Výjimečný chlapec, ten můj pradědeček. Téměř nikdo tady nestavěl taková velká hospodářství, většinou tu všude stály jen malé chudé pastevecké chalupy*. Jistě, věřila jsem, že to kdysi býval vskutku velkolepý statek, jenže to už dávno nebyla pravda.

Proč nemůžou jít i o nedělích v hotelu? To nechápu. Proč chtějí chodit až do vaflárny?“

Usrkával zbytek mléka a pak řekl:

„Má to něco společného s tím Bergmanem... Ingmarem Bergmanem. Víš, kdo to je?“

Krátce jsem přikývla. Samozřejmě jsem věděla, kdo je Bergman. V časopisech v kadeřnictví jsem vždycky všechny články o Bergmanovi přečetla úplně do puntíku, neexistoval žádný jeho film, který bych neuměla popsat, a ačkoli jsem mnoho jeho filmů neviděla, dokázala jsem vyjmenovat všechny herce, kteří tam hráli. Tady ve Funäsdalenu moc Bergmanových filmů ne-

dávali, protože prý byly příliš složité a místní venkovský lid by na ně nešel.

Ale když tu ještě bydlela Sonja, pár jeho filmů jsme spolu viděly a pak o nich dlouho do noci diskutovaly. *Léto s Monikou*. Lars Ekborg a Harriet Anderssonová byli v tom filmu fantastičtí. *Lekce v lásce*. Smály jsme se, až jsme se popadaly za břicho – Sonja a já – a červenaly jsme se. *Úsměvy letní noci*. Na tenhle film nikdy nezapomenu. A to byl pak také první velký mezinárodní úspěch, kterým se Bergman proslavil ve světě. Jestli jsem já věděla, kdo je Bergman? Tady v kraji o něm nikdo nevěděl víc než já. Dala bych snad všechno na světě za to, abych mohla jet na ostrov Fårö a navštívit místa, kde točil.

„On to tak zřejmě dělá, ten Bergman,“ pokračoval Ragnar, „že když natáčí na Fårö, nechává své lidi občas jíst doma u místních. No, a ta režisérka, co sem přijede, to chce dělat trochu jako on.“ Znovu usrl tím způsobem, ze kterého se mi dělalo zle. „Asi si myslí, že taková vaflárna v horách působí *exoticky*.“ Ušklíbl se. „A za to, aby tam mohli herci zajít a najíst se, dobře zaplatí.“

Sevřel se mi žaludek. Jak bych mohla těm lidem smažit vafle? Jak bych si mohla být jistá, že těsto nebude příliš řídké nebo že to nepřipálím? Jak bych dokázala našlehat přesné množství těsta, aby to přesně vyšlo? Úplně jsem před sebou viděla prázdné talíře a nespokojené hosty.

„Ale jak se dostanou z hotelu do Tännadalenu? Přece nemůžou jít celou tu cestu pěšky?“

Ragnar se zasmál. „Ne, to jsem té režisérce hned vysvětlil. Budou muset jezdit autem do Tännadalenu a pak půjdou po svých stezkou nahoru k vaflárně.“

Zavrtěla jsem hlavou, až se mi z drdolu uvolnil pramínek vlasů.

„To zvládneš, Hildo, vždyť pečeš vafle od mládí,“ prohlásil, jako by vnímal mou nervozitu, a se slabým zasténáním se svalil na kuchyňskou pohovku, tak jako vždycky po večeři. Unavený po každodenní dřině, po hodinách strávených na statku, na traktoru, venku na polích. Nevěděla jsem, co všechno dělal, věděla jsem

jen, že jeho dny byly dlouhé a stály ho všechny síly. Já sama jsem venku nikdy nepracovala, a jako by mezi námi panovala tichá dohoda, zdržovala jsem se výhradně v domě.

Vzpomněla jsem si na matčin šťastný hlas, když jsem jí přijela domů oznámit, že se nastěhuju k Ragnarovi na jeho statek. Zněla šťastně, dokonce i trochu ohromeně. Její dcera se bude vdávat a přestěhuje se na jeden z největších statků v západním Härjedalenu. To bude úplně jiný život, než měla ona, která byla nucena se s manželem a kupou dětí v záplatovaném oblečení tísnit v malém pronajatém domku. Tehdy jsem jí neřekla nic o velkém sále s křišťálovým lustrem či o prosklené verandě s malými ozdobnými okénky, dokonce jsem se nezmínila ani o lesklém černém klavíru.

Byla jsem neklidná a nervozita se mi rozlévala po celém těle až do konečků prstů. Myšlenky mi divoce kroužily v hlavě. Potřebovala jsem se něčím zaměstnat. Já že mám servírovat vafle lidem od filmu? Z toho pomyšlení se mi dělalo nevolno. Jak to mám zvládnout a copak na to budu mít dost sil? Pochodovala jsem po kuchyni sem a tam a cítila nepříjemný tlak na hrudi. Možná bych měla něco upéct, třeba tím rozptýlím neposedné myšlenky. Brzy dojde pečivo uskladněné v mrazáku a Ragnar si tak rád před spaním namáčí něco sladkého do čaje. Uvázala jsem si zástěru, přinesla všechny přísady na sušenkovou buchtu a postavila je na kuchyňskou linku. Bylo to jednoduché, recept jsem znala nazpaměť, takže jsem ani nemusela vytahovat svou starou, ohmatanou kuchařku.

Ragnar hlasitě chrápal na kanapi a já se pustila do pečení. Rozpustila jsem v kastrolu máslo, nalámala čokoládu na malé kousky a důkladně smíchala, dokud se všechno krásně nerozpustilo.

„To teď večer pečeš?“ ozval se najednou chraplavým hlasem Ragnar a posadil se. Vlasy mu trčely do všech stran.

„Ano, potřebuju něco dělat.“

Široce zívá a zvedl se.

„Půjdu se podívat na zprávy.“

Zmizel ve vedlejším pokoji a záhy se ozval zvuk z televize. Utřela jsem moučkový cukr a perníkové koření se žlutky a vmíchala čokoládovou směs.

„Pojď sem, Hildo,“ zvolal po chvíli. „Lidem ve Stavangeru začínají nové časy!“

Otřela jsem si ruce do zástěry a vstoupila do pokoje. Opět jsem žasla nad tím, že máme barevnou televizi. Obrazy v ní se zdály jako živé. Reportér, který hlásil zprávy, byl pečlivě učešaný a na sobě měl tmavomodrý oblek, bílou košili a hnědou kravatu. *Velká naleziště ropy, která byla objevena v roce 1969 u norského pobřeží Severního moře, učinila z této země jeden z nejbohatších států světa,* říkal právě. Následovaly záběry moře, které bylo šedé a plné zpěněných vln. Po obloze poletovali racci.

„To je pro ty chudáky dobře,“ povídá Ragnar. „Norové to nikdy neměli lehké.“ Típl cigaretu v popelníku na stole a zapálil si novou.

Vybavily se mi cesty do pár desítek kilometrů vzdáleného městečka Røros a do očí bijící kontrast mezi domy na švédské straně a těmi, které se nacházely v Norsku. Jako by ta stavení ležela na různých stranách planety. Zchátralé domy, děravé střechy, na dvorech zrezivělá auta. Teď se mělo všechno změnit. Zpravodaj sděloval: *Nikde nejsou změny tak patrné jako ve Stavangeru. Dříve to bylo jedno z nejchudších norských měst, ale nyní se oficiálně stává hlavním městem ropného průmyslu v Norsku.*

Vrátila jsem se do kuchyně. Přichystala jsem si pečicí formu, vylila do ní čokoládové těsto, na které jsem střídavě pokladla rozdrčené sušenky Mariakex, a pak buchtu vložila do lednice. Stoupla jsem si na práh do obývacího pokoje a snažila se soustředit na to, co říkal reportér o jakémsi patnáctiletém klukovi, který se stal nejmladším tenistou, jenž kdy nastoupil do zápasu v Davisově poháru. Na obrazovce se mihl obrázek blondatého chlapce s čelenkou na hlavě. Nedokázala jsem se soustředit, myšlenky se mi neustále vracely k tomu, že bych ve své obyčejné vaflárně měla obsluhovat filmové hvězdy.

KAPITOLA 3

ROZHLÉDLA JSEM SE po šedé krajině. Stála jsem na zápraží a klepala se zimou. Sníh na dvoře roztál a zanechal za sebou všudy-přítomnou břečku. Na úbočích však stále ležely závěje sněhu a hory byly bílé. Podél cesty dolů k jezeru Malmagen stály chatky, které nechal Ragnar postavit, aby tu mohl v hlavní sezóně ubytovávat turisty. Před několika týdny odsud odjela poslední rodina, a já bych po nich měla konečně uklidit. Proč se mi do toho ale tak strašně nechce? Co to se mnou je, že se ploužím po statku a všechno to utírání prachu a výměna záclon mi dává tak zabrat?

Byla jsem proti, abychom pronajímali ubytování, nechtělo se mi do toho skoro stejně jako teď servírovat nedělní vafle filmovým hvězdám. Měla jsem takový nepříjemný pocit. Když k nám na statek přijížděli fajnoví lidé z velkoměsta, cítila jsem se omšele a méněcenně. Dívali se na mě jako na cosi exotického, jako bych byla jiná bytost, hnědý medvěd nebo pižmoň. Vybavil se mi výstřížek z novin, který si Ragnar v kuchyni přišpendlil na zeď. Byl na něm obrázek pižmoně, velkého zavalitého tura, o němž bez přestání mluvil. To úchvatné zvíře s neobyčejně hustou srstí sahající téměř až k zemi a mohutnými zahnutými rohy ho fascinovalo. *Pět pižmonů z Dovrefjellu v Norsku se vydalo na cestu, stálo v článku. Dostali se až k jezeru Rogen v západní části Härjedalenu, kde se zabydleli. Stádo*

tvoří jeden býk, dvě krávy a dvě telata. Ragnar by o těchto pižmoních mohl vyprávět celé věky.

Vy tady nahoře máte tak fantastické květiny, prohlásila jedna z žen, která si u nás první léto pronajala prázdninový domek. Měla malá rudá ústa, a když mluvila, slova z nich vypouštěla úplně zlehýnka. Přijeli k nám s manželem už okolo Svatojánské noci, což jsme vůbec nečekali, protože chatky byly určené hlavně pro lovce tetřevů, kteří přijíždějí až v srpnu. *Nechtěla by nám Hilda o všech těch květinách trochu povyprávět?*

Neznámo proč jsem jí vyhověla. Vzala jsem je jeden večer do Tännadalenu a pak jsme vyjeli nahoru do hor Hamrafjället. *V těchto horách najdete nejvíc druhů rostlin v celém Švédsku,* vysvětlila jsem jim na úvod, když jsme vystoupili z auta. Šla jsem první, oni mě následovali a já ukazovala: *Pcháč různolistý, trvalka z rodu bodláků. A tamhle je horský klíč, jedna z mnoha orchidejí v našich horách.*

Pamatuju si, jak ze sebe vydávali krátké obdivné zvuky, zatímco já dál vyprávěla a představovala jim horský rostlinný svět. *Ó! No tedy! Kráčeli jsme dál do kopce. Tohle je chrpovník alpský, trvalka z čeledi dvouděložných. A tamhle ta malá rostlinka je hruštička menší, která je zelená celou zimu.*

Už jsem byla připravená, že se pustím do úklidu chatek, ale nakonec jsem si to rozmyslela. Nejvíc to potřeboval náš vlastní dům. To už dál odkládat nešlo. V té chvíli jsem spatřila autobus a několik aut, jak po klikaté silnici sjíždějí dolů k hotelu. To nemohl být nikdo jiný než ty lidi od filmu. V tuhle roční dobu, kdy už je většina sněhu pryč, avšak zem ještě úplně neroztála a do léta je daleko, tu žádní turisté nebývají. To museli být filmaři. Zarazila jsem se a jen zírala. Viděla jsem všechno jako na dlaní, a přesto jsem cítila, že nutně potřebuju dalekohled. Donesla jsem si ho, stála tam a sledovala dění. Rozevláté šály, kufry, klobouky. Spolu s nimi dorazily barvy a životní energie, která vyzařovala až sem.

V neděli přijdou do vaflárny a já je budu muset obsluhovat. Panebože. Srdce se mi v hrudníku divoce rozbušilo. Jak tohle do-